కర్త - కర్మ - క్రియ

శ్రీ పులికంటి కృష్ణారెడ్డి

ఆమె నడుస్తూ ఉంది!

ఆమే గాదు—సకల చరాచర ప్రపంచము నడుస్తూ ఉంది, అది దాని కర్తవ్యం కాబట్టి!!

నడక! ఓహ్!...ఎన్ని రీతులు?...

సువాసనపుటలలో చిక్కి, చిందిపోతున్న చిరునవ్వును పెదవులమధ్య నొక్కి, ఎత్తు మడమల జోళ్ళపైకెక్కి నడుము నాజూకును నడకలో చూపిస్తూ ఉంది—ఓ నైలానుచీర వారి!

జతజోళ్ళకు బదులు జతపావుకోళ్ళు... జోళ్ళమీద కాళ్ళకు బదులు పావుకోళ్ళమీద చేతులు చారడేసి మాసికలలో మూరెడంత తుండుగుడ్డ మొలకు...ఎదుగు బొదుగు లేకుండ పెరిగిన వెంట్రుకలను నిగ్గతీసికట్టిన జానెడుగుడ్డ తలకు... ఒక్కముంపులో మూరెడు ముందుకు పడుతూ ఉంది—కదల్లేని పిండము—కాళ్ళులేని మొండెము!!

అన్వేషిస్తున్న కళ్ళు...ఆక్రోశిస్తున్న హృదయము...ఆధారభూతంగా కనబడుతూఉన్న మాసిన గడ్డము, అంతకంటే మాసిన గుడ్డలు...పంతంవేసు కొనిప్రజ్ఞలు పలుకుతూఉన్న కాళ్ళుచేతులు—పడిశెల రాయిలా దూసుకపోతున్నాడొక భావోద్రేకి!

స్వార్థము...కుళ్ళు... కుత్సితము ... దురాశాది భావాలకు తెల్లటి ఖద్దరు బురఖా తొడిగి, దేశసౌభాగ్యము...ప్రజాసేవ...ధార్మిక చింతన—ఆదిగాగల ఆశయాలను మడతబెట్టి సరిగంచు పూతలో సింగారించి పైపంచగా భుజమలంకరించి, యింత జాగ్రత్త పడినా లవలేశం బయటపడునేమోయన్న సందేహాన్ని నల్లటి కళ్ళజోడు నివృత్తిజేయ, 'ఇగో! యిలాగే! ... అచ్చంగా యిలాగే!!—అసహాయులు, అసూయాద్వేషులు, బీదలు, అభ్యుదయవాదులు నా చేతికి చిక్కితే, యిలాగే మొట్టుతా'నంటూ కుడిచేతి కర్రను నేలకు తాకిస్తూ, ముందుకు హుందాగా పాగిపోతున్నాడొక రాజకీయవాది!

ఏమిటీ నడక?—ఎక్కడ దీని గమ్యం?—

సామాన్య మానవునికి అర్థంకాని ప్రశ్న! అవాదిగ అందరి బుర్రలను వేడెక్కించిన ప్రశ్న!!—అయితే దీనికి సమాధానమే లేదా?—అంటే,

'ఈ ప్రపంచమంతా మిథ్య. అందులో మనం నిమిత్తమాత్రులం.'—అని వాదించే వేదాంతి,' ప్రకృతి అంతా శాస్త్రమయం. ప్రతి అణువులోను మానవాభ్యుదయమున కుపకరించే ఏదో మహత్తరశక్తి యిమిడి ఉంది.'—అని భావించే ప్రగతి కాముకుడైన శాస్త్రజ్ఞుడు 'జుట్లు' పట్టుకొంటారు. సాధారణంగా సామాన్య మానవుడే శాంతి కాముకుడు. 'జుట్లు' పట్టించి వేడుక చూడడం అతని ధ్యేయం కాదు. అతని చేతనుకాదు. ఉన్నదానితో సరిపెట్టుకొనడమతని జీవిత లక్ష్యం. అందుకే ఎవరు ఎలా నడిచినా, ఎటు నడిచినా—కేవలం కూటికోసమేనంటాడు.

అందుకే ఆమెగూడ నడుస్తూ ఉంది!—అదే జానెడు పొట్టకు పిడికెడు కూటికోసం!

జానెడు పొట్ట!...పిడికెడు కూడు!!

ఎన్నివేషాలు?...మరెన్ని మోసాలు?...

తలలుమార్చే వాడొకడైతే, తలగుడ్డలు మార్చే వాడొకడు. కడప కడప తిరిగే దొకరైతే, కడప కడపను చెమటతో కడిగే వాడొకరు. అభిమానంలో అవస్థపడే దొకరైతే, మానాన్ని అమ్ముకొని బ్రదికే వాడొకరు. అయితే అందరూ పంఘజీవులే

ఒకడు హంతకుడు! మరొకడు వంచకుడు!!

ఒకడు యాచకుడు! వేరొకడు సేవకుడు!!

ఒకడు అభిమానపరుడు! మరొకడు మానహీనుడు!!—

సాంఘిక పరిభాషలో వీరికి సంక్రమించిన బిరుదులివి!

'ఏమిటీ తారతమ్యం?' అంటే—'కర్మ' అంటాడు వేదాంతి. చేతగానితనమంటాడు శాస్త్రవేత్త. ఒక జన్మలో చేసింది మరొక జన్మలో అనుభవించడం ఒక యుగధర్మమైతే, ఆ చేత్తోచేసి ఈ చేత్తో అనుభవించడం కలియుగ ధర్మమంటాడు సామాన్య మానవుడు చాల తేలికగా!

లేకపోతే, ఎవరిజోలి అక్కరలేకుండా, ఏమూలనో ఒక మూల, జపమాల త్రిప్పుకొంటూ దర్భాసనంమీద దర్జాగా కూర్చుంటే, కనుసన్నల రాజ్యమేలవలసిన వయస్సులో, కాళ్ళీడ్చుకొంటూ... ఎందుకు ఆమె నడుస్తూ ఉంది?—ఇదే ప్రశ్న మీ మనస్సునుకూడ కెలుకుతూ ఉందికదూ! అయితే చదవండి.

* * *

"బాబూ! నేను చాలా మెతకవాణ్ణి. 'అందరు మనుష్యులే! ఆనందం అందరి సొమ్ము?' అని నా అమృత హస్తమెత్తి ఆశీర్వదించబోతే, తిన్నయింటికి వాసాలెంచే మానవులు, నన్నే తూట్లు పొడుస్తున్నారీ రాకెట్లతో! నాగతి నీకు పట్టకుండా చూచుకో!" అని హెచ్చరించినట్లుంది చంద్రుడు సూర్యభగవానుణ్ణి. కోపాగ్ని జ్వాలలు కక్కుతున్నాడా మహానుభావుడు. ఆ ధాటికి తట్టుకోలేక వడిలిపోతూ ఉంది వృక్షసంతతి. హడలిపోతున్న ప్రాణికోటి, కాసంత చెట్టునీడకై తాపత్రయపడుతూ ఉంది. అయితే ఆమె మాత్రం...

అందీ అందని చీరకొనకొంగు చాలీచాలని చుట్ట...ఆ చుట్టపై పెద్దబుట్ట...ఆ బరువు ఉచ్చి పీకుతూ ఉంటే, మనసు వచ్చిరాక గోదారి కుట్టిన జతజోళ్ళలో ఒకదాని పట్టెడస్థానాన్ని ఒక త్రాట తీగ ఆక్రమించుకొని వక్రగతులుపట్టిస్తూ ఉండే ఆ కాలిబాటలో గులకరాళ్ళు వేమనగారి పద్యాన్ని మననం చేసుకోమని హెచ్చరిస్తూ ఉండే, ఎప్పుడో వేకువఝామున మూడు మెతుకులు విదల్చి, ముంత మూడు చుట్లు త్రిప్పి, నోట్లో పోసుకొన్న దోసెడు కూటినీళ్లు చెమటరూపాన్ని సంతరించుకోగా, కాలే కడుపులో ఆవిర్భవించిన వేడి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలలో నాలుక పిడచగట్టుకపోగా, కాలుదీసి కాలు పెడుతూ ఉంది! అంటే, ఆమె నడుస్తూ ఉంది.!!

ఇక అల్లంతదూరంలో ఈ కాలిబాట ఒక బండిబాటలో కలుస్తూంది, పిల్లకాలువలు పెద్దనదిలో చేరినట్లుగ. అక్కడ ఏ మహానుభావుడో, ఈలాంటి అభాగ్యులపాలిట దేవుడు—రెండు నిలువురాళ్లపాతి వానిపై అడ్డంగా ఒక బండను అమర్చినాడు. నెత్తి బరువు దించడానికి, కాస్త ఊపిరి పీల్చుకొని, ఆపై నెత్తికెత్తుకోవడానికి, జనసంచారములేని ఆ మారుమూలల్లో ఎంతేని ఉపకరిస్తుందీ బండ. సువర్ణాక్షరాలతో లిఖించి పేరు సార్థకపరచుకోవడానికి ఈ ఉపకరణం, ఏ యుగధర్మంకాదు. కాగా ఆ పుణ్యభాగుని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు గుప్తంగానే ఉండిపోయాయి. అంతేగాదు—ఆ ప్రక్కన ఒక రావిచెట్టును నాటినాడు అదే చేతులతో. అది మహావృక్షమై ఆశ్రితజనరక్షగా ఉంది. వడిలిపోయిన ఆకుల సందు నుండి, పొడలుపొడలుగా పడుతున్న వడధాటికి తట్టుకోలేక ఆ చెట్టునీడనుండి బయలుదేరిన కాషాయ వస్త్రధారి, 'ఎవరుచేసిన కర్మతో వారనుభవింపక తీరదన్నా!' అని పాడుకొంటూ ఎండనుపడ్డాడు ఈ నీడ కంటే, అదే నయమని!

పారిజాత పరిమళము...మల్లెల సౌరభముతో మత్తెక్కి సౌందర్యోపాసకుడైన భావుకునికంట యిలాంటి సంఘటనలు పడడం అరుదు. అథవా తటస్థించినా చీదరించుకొంటాడేమోగానీ, ప్రగతి కాముకుని ఎదుటబడితే, "ఓ వృద్ధనారీ! నమస్కారం. 'బట్ట మడతపడకుండ పొట్ట గడవాలి' అని వెర్రి మొర్రి వేషాలువేసే ఈ కాలపు సోమరిమూకకు నీవు ఆదర్శప్రాయురాలివి. ఈ భారతావని శోభాయమానంగా వెలుగొందాలంటే, నీలాంటి కర్మయోగులే

అవసరం! రా తల్లీ! రా!! ఈ బండమీద ఆ బుట్టను దించి, ఆ చెట్టునీడను కాసేపు సేద దీర్చుకో!" అనక మానడు.

ఆమె నిలువురాళ్లను సమీపించింది, ఆ ప్రగతికాముకుని ఆహ్వానంమీద కాదు—అది ఆమె దినచర్య కాబట్టి. బుట్టను బండమీద దించింది. ఉస్సూరుమంటూ ఆ చెట్టునీడను చతికిలబడింది.

కనుచూపు మేరలో చెట్టుగానీ, గుట్టగానీ లేని ఆ పాడిపాడిచెట్లబయల్లో వడగాలి ధాటికి గూబలు 'గుయ్' మంటున్నాయి. కుక్షింభరత్వాన్ని గూడ విడనాడి పక్షిసంతతి ఆ రావిచెట్టు ఆకుల మాటున తలదాచుకొంటున్నది. ఏటేటా వేసవిలో, రైతులు కాస్త ఊపిరి పీల్చుకొనే సమయములో అక్కడికి రెండుమైళ్ల దూరంలోనున్న నల్ల వెంగనపల్లెలో వెంగమనాయుడి ధర్మమంటూ భారతోత్సవాలు వైభవోపేతంగా జరుగుతాయి. ఆ ఉత్సవాలలో పగటికథ ఓ తంతు!—అంటే, ఓ పండితోత్తముడు భారతమంతటి ఉద్గ్రంథాన్ని పదునెనిమిది రోజుల్లో పారాయణం చేస్తాడు దినమునకొక్క పర్వమంతున, పసిపిల్లవాడు నిముషానికొక్క చెఱకు గణుపు తినినట్లు. ఆ కథను విన గోరిన చుట్టుప్రక్కపల్లెవాసుల కదేదారి. కాగా ఒకటే అర ఆ రోడ్డుమీదపడ్డారు. ఆమె!... మాడా లచ్చుమక్క! ఒకప్పుడు మహాడ్లీ లక్ష్మమ్మ! ఆ మారుమూల పల్లెల్లో తొలిసారిగా మహాడ్లీ కట్టుకొనే భాగ్యము ఆ యింటికే లభించింది. గనుక, అలాంటి కట్టడాన్నికూడ చూడనోచని పల్లెప్రజలు, అదివరకు తరతరాలుగ వస్తున్న యింటి పేరును కాస్త అవతలికితీసి, ఆ స్థానే మహాడ్లీని తగిలించారు. క్రొత్త ఒక వింత!—అంటే, ఆ నాటినుండి ఆ యింటికి మహాడ్లీ వాళ్ళన్న పేరు సార్థకమై పోయింది. కాలపురుషుని మహిమ!—'మహాడ్లీ' మంది నోళ్లలో 'మాడ్లీ'కాగా, 'లక్ష్మమ్మతల్లి' లచ్చుమక్కగా మారింది. లేకపోతే, 'లచ్చుమమ్మ తల్లీ! రాతిరి మా యింట్లోది వంట్లో నలతగా ఉందని నూకలు నీళ్ళల్లో పొయ్య లేదు. పొద్దున కూటినీళ్ళుకూడ లేవమ్మా!! కడుపు మంటలో కండ్లు బైర్లు కమ్ముతున్నాయి!' అని ఆవుల వేళప్పుడు గొడారి రాముడు మొరపెట్టుకొంటే, 'ఉండరా! రాముడూ! వస్తున్నా'నంటూ వంటగదిలోనికివెళ్ళి, చింతగింజవేస్తే మునగని చిక్కని మజ్జిగలో అరముద్ద సంకటి కలిపి, వాడి దోసిట్లో పోసి, ఒక దబ్బ మామిడికాయ ఊరుగాయ చేతి కందిస్తే, తుమ్మితే ముక్కుల్లో పడేవరకు మెక్కి, 'నూరేండ్లు చల్లంగా బతుకు తల్లీ!' అని గొణుక్కుంటూ, చేతికి మిగిలిన సద్దిబువ్వ నాక్కొంటూ 'చేతులు కడుక్కోరా!' అంటూఉంటేగూడ విని పించుకోకుండా వెళ్ళిపోయే రాముడు, 'రామయ్యా! చెప్పుపట్టెడ తెగిపోయింది. కాస్త కుట్టిపెట్టరాదూ!' అని అడిగితే, 'తొలికోడికూసేయాళకాడ కూతేపి నాడు కామసాని పెద్దబ్బ. మోటబాన చినిగి పోయిందట. తొందరగా పోతుండా! రేపెప్పుడైనా రా. చూద్దాంలే లచ్చుమక్కా!' అని తప్పుక పోతున్నాడీనాడు.

అయినా ఆమె బ్రతుకుతూనే ఉంది!

అల్పస్వల్పమైన గుండెలైతే, పువ్వులమ్మిన చోట కట్టెలమ్మవలసి వచ్చినందుకు, ఆమె ఏనుయ్యో గొయ్యో చూసుకోవలసి వచ్చేది. కాని ఆమె ఆ కోవకు చెందిన మనిషిగాదు. అందుకే ప్రతిదినము ఆమె కోడికూత వింటుంది. అంటే—అదివరకే నిద్రలేచి, కాసిని మంచినీళ్ళు నోట్లో పోసుకొని పుక్కిలించి ఉమ్మి, గుడిసెముందు కసవు చిమ్మి, ముంతెడు నీళ్ళు చల్లి, మూడు అడ్డగీతలలో ముగ్గు పూర్తిచేసి, ఆ పై ఉట్టిమీద బుడ్డిలోని ఆముద మంత అరచేతిలో వేసుకొని ఉచ్చికిరాచి, గంప నెత్తికెత్తుతుంది. ఇంతకూ ఆమె నిద్రపోయిం దెప్పుడని?—ఉదయాన నీళ్లలోపోసిన పప్పు రుబ్బి, వడలు గాల్చి, ఆ వేడిమీదనే గుగ్గిళ్లు ఉడకబెట్టి. తమల పాకులు పేర్చి కట్టలుకట్టి, పొగాకుకు వాస్తపదును చేసి గోనెపట్టలో చుట్టిపెట్టి, అన్నిటినీ గంపలో పొందుగా అమర్చి, ఆపై నాలుగు మెతుకులు ఉడక బెట్టి నోట్లో వేసుకొని, యే రెండవజాము అంత్యములోనో అలా నడుము వాల్చుతుంది.

కోడికూతతో బయలుదేరిన 'లచ్చుమక్క'

పొద్దు నడిమిట్టకెక్కేసరికి నాలుగైదు మైళ్లలో నున్న ఓ అయిదారు పల్లెలు తిరుగుతుంది. అత్త చాటు కోడళ్లు అరపడిరాగులలో 'ఆకువక్క' కొంటే, తల్లిచాటు పిల్లలు తవ్వెడు రాగులతో గుగ్గిళ్లు కొంటారు. పొలంగట్లమీదపడి నడుస్తూంటే, సద్దిబువ్వ తింటున్న రైతులు మిరప తోటలో వంకాయలో, లేదు కాపిని పచ్చిమిరపకాయలో కోసియిచ్చి వడలు కొంటారు. గొడ్లు కాచుకొంటున్న బుల్లోళ్లు సోలెడు పాలిచ్చి పొగాకు కాడ కొంటారు. ఈ వూరినుండి ఆ వూరి కెంత దూరమో, ఆ వూరినుండి ఈ వూరి కంతే దూరమన్నట్లు, వస్తువులు మారినా దాదాపు బరువు మాత్రం అలానే ఉంటుంది. అదే బరువుతో ఆమె యింటిముఖం పట్టుతుంది పొద్దు నెత్తి కెక్కినపుడు!...

ఆ రావిచెట్టునీడలో ఆమె అలా చతికిలబడిందో, లేదో ఎప్పుడో మూతలుపడ్డాయి కండ్లు. అలసిసొలసిన శరీరానికి ఆ రావిచెట్టుబోదె హంసతూలికాతల్పమైనట్లుంది పాపం!

ఎంతోసేపు గడువలేదు ఆ విధంగా. అంతలోనే 'అంబా'అన్న ఒంకెవేవిని పడడంతో అదరిపడి లేచింది ఆమె! ఆ బాటమీద వెడుతున్న సవారి బండికిగట్టిన దావటిగిత్త, కాలుగీరి, ఖణిల్లని 'ఒంకె'వేసి మోర ముందుకు చాచడంతో, అమాంతంగా బండి ఆమెవైపు మళ్లింది. అంతలోనే చేతికోల 'ఛళ్లు'మన్ని, ఎడమచేతి పగ్గాలు బిగుసుకపోతే దారితప్పిన బండి యథాలాపంగా దారిన పడింది రెట్టించిన వేగంలో! ఆ యెద్దును అలానే చూస్తూ ఉండిపోయింది 'లచ్చుమక్క'!

ఆ ఎద్దు!—దావటగట్టిన ఎఱ్ఱటి ఎద్దు. ముఖాన మూడు నామాలు తీర్చి దిద్దినట్లు ముచ్చట గొలుపుతున్న ఎద్దు!—తాము లక్ష్మమ్మగానున్న రోజుల్లో తోటగంగులు పలమనేరు వరసలో పట్టుకొచ్చాడు పది రూకలు సరసమని! అది యే విధంగా యిల్లుచేరిందో దేవుని కెఱుకగానీ, వచ్చిందిమొదలు మనిషిని దరిదాపులకు రానీయదు. అథవా ఎవరైనా యత్నిస్తే, ముంగాళ్లు రెండు పైకెత్తి పైబడ నుంకిస్తుంది పొగరుమోతుగుఱ్ఱం లాగ! అందుకే తోటగంగులుగాడు రెండు పగ్గాలలో దానిని గాటగట్టి, ఒక వెదురుబొంగు కొన చీల్చి, అందులో ఒక చట్టినిగట్టి దూరంగా నిలబడి నీరు త్రాగించడం, అంతకంటె దూరంగా నిలబడి పిడికెడు కసవు విదిలించడం చేస్తున్నాడు. ఒకనాడు లక్ష్మమ్మ కూలీల కోసమని వాడలో అడుగుబెట్టి, అడుగు కదల్చకుండా నిలబడి, ఆ పై ముక్కుమీద వేలేసి, గంగులయ్యను 'ఏమిటి సంగతి?' అని అడిగింది. గంగులయ్య ఓ కథంత ఉదంతంచెప్పి తల బాదుకొన్నాడు. ఏమనుకొనిందో యేమో లక్ష్మమ్మ—ఎద్దును సమీపించి మూపు తట్టింది. ఆ చల్లని చేతి చలువతో పొగరుబోతు తనానికి చలువలు కమ్మిందేమో?—అరమోడ్పు కన్నులతో ఆ యెద్దు మోర ముందుకుచాస్తే, పగ్గాలువిప్పి చేతపట్టుకొని, 'గంగులూ! సాయంకాలము వచ్చి లెక్క తీసుకోరా!' అన్నది, ఆ ఎద్దు తన్ను పిల్లిలాగ అనుసరిస్తూ ఉంటే! ఓ బాధ తప్పిన గంగులయ్య. 'నా ఆయుస్సు బోసుకొని నూరేండ్లు బతుకు తల్లీ!' అని రెండు చేతులెత్తి దండం పెడితే వాడలోని ఆబాలగోపాలం దవడలు నొక్కుకున్నారు, ఆ యిల్లాలి దర్పంజూచి. ఆ నాటినుండి బిడ్డలాగ మేపింది ఆ యెద్దును. పరిస్థితులు మారినా, పద్ధతులు మారినా ఆ నోరులేని గొడ్డుమాత్రం తనని మరచి పోలేదు. కానీ ఆ బండిలో పోతున్న వారుమాత్రం!...

అదే బండిలో, అదే బాట మీదుగ తాను ఆ యింటికి కోడలై ఆ వూళ్ళో అడుగుబెట్టిన నాటి నుండి భారతోత్సవాలకు యేటేటా ఎన్నోసార్లు వెళ్ళింది. ద్రౌపదీమానసంరక్షణం కథ విని, ఆ రాత్రి నాటకం చూడవలెననుకోవడమే తడవు; అంగిట మాట అంగిట ఉండగానే యింటి ముంగిట బండి నిలబడేది. రంగడు బండి కడిగి, ఆకులకు రంగు పూసి, వెదురు చాపలతో సవారికడుతూ ఉంటే, ఆయన వరి కసవు పఱచి దానిపై గోనెపట్టవేసి, దానిపై ఈత ఆకు చాప పరచి మెత్తని పరుపులాగ తయారుచేసేవారు. అంతటితో వదలకుండ ఎద్దులనుకూడ కడిగించి, కొమ్ములకు రంగుపూసి

కుప్పెలు తొడిగి, మెడపట్టెలుగట్టి, సరిగంచు నుంగు తలపాగ రాజఠీవిని ఒలకబోస్తూంటే, తానే స్వయంగా బండి తోలేవారు. సేద్యగాడు రంగడు బండి ముందు ఒక్క అగువులో వెడుతూంటే, వాడి పెళ్ళాం మంగి, చంకబిడ్డ జారుతూంటే, 'ఆ బిడ్డనైనా యిలా కూర్చోబెట్టవే!' అంటేగూడ వినిపించుకోకుండా, 'నాకిదేం లెక్కలేమ్మా!' అంటూ బండి వెంబడిబడేది! వాళ్ళే! రంగడు, వాడి పెళ్ళాం మంగి, ఆ నాటి తన స్థానాన్ని ఆక్రమించుకొంటే, వక్రగతులు పట్టింది తన బ్రదుకీనాడు.'!

ఎవరో గుండెలపై గునపాలతో బాదినట్లయి' ఆపై ఆలోచించలేక పోయింది. బండి ఒక్కముంపులో బొట్లవారిపల్లెమిట్ట ఎక్కుతూంటే, ఎద్దుల మెడపట్టెల్లోని చిరుగంటలనాదం లీలగా వినిపిస్తూ ఉంది. ఇక అక్కడ ఉండలేక ఉండి ఆ దృశ్యాన్ని భరించలేక, ఆమె గంపనెత్తి కెత్తుకొనింది!

ఆమె నడుస్తూ ఉంది!...ఆలోచనలు వెనక్కు వడుస్తున్నాయి!

ఆ రోజు—

తనకు బాగా జ్ఞాపకం, ఆ రోజు కూడ తూర్పు ప్రక్కన్నే అదే చింతచెట్లమాటున పుట్టింది పొద్దు. పడమటిప్రక్క బోదిగుట్టల వెనుకనే క్రుంకింది. తన పిచ్చిగానీ, ఆ రోజు మాత్రమే యేమిటి?—తనకు బుద్ధి తెలిసిననాటి నుండి ఆ విధంగానే జరుగుతూ ఉంది. ఆ గమనంలో ఏమాత్రమైనా కుంటుపడినట్లు తనకు తెలియదు. చెప్పగా వినలేదు; ఒక్కపగటికథలో పండితోత్తముడు తప్ప. ఆయనకూడ చూడలేదట! ఎవరో ఒక మహాసాధ్వి తన భర్తకు జరుగబోయే ముప్పును పురస్కరించుకొని సూర్యుడి గమనాన్ని ఆపివేసిన సంగతి ఒకరు పద్యరూపంలో పారాయణంచేస్తే తాను కథలాగా చెప్పాడు. అంతే!—అయితే ఆ గతితప్పని లయలో ఎన్ని అపశ్రుతులు దొర్లిపోతున్నాయో! తన ఆలోచనలు తనకే విపరీతంగా తోచి ఒక్కసారి నవ్వుకొనింది అచ్చమ్మక్క. తన రూపం, తన బ్రదుకు, తన ఆలోచనాపరిధి—ఎవరైన చదువుకొన్న మహాశయుడు వింటే తనకంటే ఎక్కువే నవ్వుతాడు. ఎందుకంటే, అనుభవం సంగతి అతనికి తెలియదు కాబట్టి. లేకపోతే తన కత్తికి యెదురులేకుండా, ఆ గ్రామాన్నంతా గడగడ లాడించిన గంగిరెడ్డి, ఆ వూరికి మూడామడల దూరాన-అదిగూడ ముష్టిచెట్లమాటున, నీల్గేటట్లు తన్నులుతిని మూడు రోజుల తరువాత ముట్టుకోలేని స్థితిలో ముక్కలు పట్టుకొని దహన సంస్కారాలు అయిందనిపించుకొంటే, ఎవరో దారినపోతూండిన దానయ్య ప్రొద్దు గ్రుంకేసరికి ఆ వూళ్ళో అడుగుబెట్టి, ఆకలిబాధకు తట్టుకోలేక, అభిమానంతో అడుక్కోలేక భజనమందిరంలో కూర్చుని ఆత్మారాముని తృప్తికోసం రామనామ స్మరణచేస్తే విందుభోజనం జరిగిపోయింది! ఆ పై ఆ గుళ్ళో కాసేపు కన్నుమూసి ఉదయాన వెడదామనుకొన్న ఆ పుణ్యాత్ముడు ఆ గుళ్ళోనే శాశ్వతంగా కన్ను మూస్తాడని ఎవరికి తెలుసు? మహావైభవోపేతంగా దహన సంస్కారాలు జరిపించుకొంటాడని ఎవరికి తెలుసు? కాలపురుషుని మహిమలు! ఒకచోట వెలుగు—ఒకచోట చీకటి, ఒకచోట పెండ్లి—ఒకచోట చావు, ఒకచోట నవ్వు—ఒకచోట యేడుపు...అంతా విడ్డూరమే! అయితే ఈ విడ్డూరాలన్నీ కర్మసాక్షి కంటబడినట్లులేదు. లేకపోతే ఏమాత్రమైనా పట్టించుకోకుండా అంత నింపాదిగా నడుస్తాడా ఆ రోజు కూడా!

ఆ రోజు ఆయన మంచంమీద నిర్జీవంగా పడిఉన్నాడు. ఊరువూరంతా ఒకటై యిల్లు నిండిపోయింది. మాంత్రికుల చేతుల్లో వేపమండలు గిరికీలు కొడుతున్నాయి. కసక్కమని నోటితోనే కోడిపుంజు గొంతుకొరికి ఆ రక్తంతో తాను తీర్చిన బొమ్మకు మూడుసార్లు దిగతీసి, ఆ పై కోడిని చంకనబెట్టి ముసుగువేసి, చల్లగా జారుకొంటున్నాడొక భూతవైద్యుడు. సుమారు యేడాదిక్రిందట పాత గుంటలో మకాంపెట్టి, వైద్యంసంగతి అటుంచి, హస్తవాసిలో అఖండ పేరు ప్రఖ్యాతులు గడించిన ఇంగ్లీషు వైద్యుడు సూదిమందు తయారు చేసుకొంటున్నాడు. ఎక్కడినుండి ఊడిపడ్డాడో నాటువైద్యుడు శీపాటి వెంకటరెడ్డి ఒక్కవూపులో జనాన్ని చీల్చుకొని లోపల ప్రవేశించాడు. ఆయన చేతిని తన చేతిలోనికి

తీసుకొని నాడి పరీక్షలో మునిగిపోయాడు. తప్ప త్రాగి తూగుతున్నా తప్పుపలుకని నోరు వెంకట రెడ్డిది అక్కడి 'హంగామా' అంతా ఒక్కసారి తేరి పారజూచాడు. ఒక్కవెఱ్ఱి నవ్వు నవ్వి, 'మీ కేం పిచ్చి పట్టిందట్రా! ఎఱ్ఱినాయాలి గుంపా!...ఇంకొక్క గంటేరా అబ్బకు! ఆ మీదట...అంతే!!' అంటూ వచ్చినవాడు వచ్చినట్లుగ వెళ్ళిపోయాడు–లేదంటే ఆ పిచ్చి నవ్వును కాస్త పొడిగిస్తూ.

'అయ్యో! యిదేం మాయదారి రోగవమ్మా! ఎంతమంది వైద్యులు?...ఎంత మందు?...ఎన్నిరూపాయలు? ఏం కత? దీని అంతే తెల్లేదు! ఏ కలి కాలమో? ఏం రోగాలో?' అని వాపోయింది అక్కడ గుమిగూడిన అమ్మలక్కలతో రామలక్ష్మమ్మ.

రంగడు తలదగ్గఱ కూర్చుని తలబాదు కొంటున్నాడు. తాను ఓ మూల కూర్చుని తపించి పోతూ ఉంది. ఆ యింట్లో అడ్డదిడ్డపు పనులతో అటు యిటూ తిరుగుతూ ఉంది రంగడి పెళ్ళాం. రామలక్ష్మమ్మ మాటలు తన చెవుల్లో పడ్డాయి. నిజమే! ఎంతోమంది వైద్యులను పిలిపించింది. ఎన్నో మందులు యిప్పించింది. చెప్పిన దేవుడుకంతా ముడుపుగట్టింది తన భర్తను రక్షించమని. రూపాయను పైసాలాగ చూచింది. ఫలితంగా అంతుచిక్కని రోగం వైద్యులకు, అంతు తెలియని ఆయన ప్రవర్తన తనకు మిగిలాయి!

ప్రవర్తన అంటే జ్ఞాపకం వస్తూ ఉంది. వెనుకాముందు ఎవ్వరులేని ఆ యింట్లో కొత్తకోడలుగా 'బిక్కుబిక్కు'మంటూ అడుగుబెట్టింది. లంకంత ఆ కొంప...ఒంటరిగా ఆయన...ఆ యింటి ఆవరణలోని గుడిసెలో రంగడు, వాడి సంసారం... యే విధంగా కాలం గడుస్తుందో అని భీతి భీతిగా ఉంటే, ఆ భీతిని ఆయన పరిష్కరించారు చాల చిత్రంగా! 'చూడులక్ష్మీ! పొలములో మడక కట్టు తాము ఎడమచేత పగ్గాలుబట్టి, కుడిచేత ములుకోలపట్టితే, మడక చెప్పినట్లు తిరిగి పొలాన్ని సారవంతం చేస్తుంది. ఆ పొలంలో పంట, పగ్గాలు చేతబట్టినవాడి ప్రతిభమీదవే ఆధారపడి ఉంటుంది. ఈ సంసారానికి నీవూ అంతే!' అంటూ యినప్పెట్టె తాళాలు చేతికిచ్చాడు. గుండెకోసి అరచేతిలో పెట్టడం,పువ్వుల్లో పెట్టి పూజించడంలాంటివి యథాతథంగా జరుగకపోయిన, అంతకంటే మిన్నగానే భావించింది తన కాపురాన్ని. ఆ రోజునుండి వరి నాట నాటడానికి కూలీలు...కలుపు తీయడానికి మనుష్యులు... అంతా తన చేతిమీదుగా సాగింది. మెట్టినింట వరించిన కీర్తి పుట్టినింటి వర కెగ్రబాకి కన్నపేవులు కమ్మని ఊహల్లో తేలిపోయాయి. కానీ విధివైపరీత్యం...

అప్పటికి సరిగ్గా అయిదు సంవత్సరాలక్రితం 'ఇదో! రెండు రోజుల్లో తిరిగి రానూ!' అంటూ ఏదో పనిమీద గ్రామాంతరం వెళ్ళినతడు సుమారు పదిహేను రోజుల వరకు తిరిగి రాలేదు. తనకు పెండ్లి అయిన నాటినుండి చూస్తూనే ఉంది, ఆ విధంగా యెన్నడు జరుగలేదు. నూరు ఆరయినా, ఆరు నూరయినా ఆయన నోరుజారని మాటకారి. అందుకే ఆలస్యాన్ని ఆలోచించలేక, ఆయనలేని యింటిని భరించలేక మనసు పరిపరివిధాల పోతూఉంటే, ఆ నాడు రాత్రి యెనిమిది గంటలై ఉంటుంది. తాను పుట్టింటినుండి పట్టుకవచ్చిన భాగవతాన్ని దీపం ముందుంచుకొని కూర్చొనింది నాలుగు పద్యాలైన చదువు కొందామని. అలా కూర్చొనిందో లేదో, 'ఖణిల్లని' ఱంకె చెవిని పడింది.

ఎప్పుడైనా యేదైనా విడ్డూరం జరిగితేగానీ, ఎఱ్ఱెద్దు ఆ విధంగా 'ఱంకె' వేయదు. ఏం జరిగిందో యేమో అన్న సంశయంతోనే పుస్తకాన్ని మడిచిపెట్టి తాను కొట్టంవైపు వెళ్ళింది ఆక్కడి పరిస్థితిమాచి అలానే ర్మాన్పడి పోయింది!

సాధారణంగా ఆయన ఆకృతికంటే ముందు అయన పిలుపు చెవుల్లో పడేది. ఉన్నపళంగావచ్చి యెదుటబడితే ఎంతో పొంగి పోయేవారాయన. అలాంటి వారు యెప్పుడు వచ్చారో యేమో, సద్దుసడిలేకుండా వచ్చి కట్టుబట్టలైనా విప్పకుండ కొట్టములో మంచము వాల్చుకొని పడుకొన్నారు. అదిగూడ రంగడు పడుకొనే మంచంమీద!

తలగిఱ్ఱున తిరిగి పోయింది!

అంతకంటే వేగంగా ఆలోచనలు!!

'ఒక వేళ తన పొరపాటు అతనికంట పడిందేమో! అందుకేనేమో! యీ మానసికమైన బాధ— అటువంటి అవకాశమే లేదు. అసలు వారు ఊళ్ళోనే లేరుగ! తాననుకొన్నట్లు అతని కంటబడి ఉండే కత్తికి కండజేసి పొలిచల్లే అభిమానధనులే! తన గిలిగానీ, అలాంటివేమీ కాదు. ప్రయాణంలో యేదో అవాంతరం జరిగి ఉండవచ్చు.' అని తన్ను తాను సమాధానపఱచుకొనింది. అతనిని సమీపించింది. 'ఏమండీ!...ఏమిటీ అన్యాయం?...ఇంతకూ యెప్పుడు రావడం? ఎందుకిక్కడ పడుకొన్నారు? లేవండి!' అని బ్రతిమలాడుతూ ప్రశ్న పరంపరలలో ముంచెత్తింది. కానీ ఆయన కదిలీ మెదల్లేదు. తీక్ష్ణమైన ఆ చూపుల్లో మార్పు కనబడలేదు. అంతే! 'లబో దిబో' అని మొత్తుకుంటూ కుప్పగ కూలిపోయింది తాను!

కొంపలకు నిప్పంటుకొన్నా, మేడలమీద నిలబడి వేడుక చూడడానికది పట్టణంకాదు. చీమ చిటుక్కుమంటే, గుండెలు కలుక్కుమనే మనస్తత్వం పల్లెవాసులది. కాగా యిరుగు పొరుగు గుంపు గూడారు. ఎక్కడున్నాడో యేమో రంగడు ఒక్క లగువులోవచ్చి అక్కడ వాలాడు. దిష్టితగిలిందని, గాలిసోకిందని తలకొక్క తీరుగ మాట్లాడుతుంటే, భూతవైద్యుడు అక్కి మునెప్పను పిలువమన్నారెవరో! ఆ మాటతో అతనికోసం పరుగెత్తాడు రంగడు. ఒకరు దృష్టి తీయమంటుంటే, ఒకరు ఎఱనీళ్ళు దిగదీసిపోయమంటున్నారు. వేపమండకోసం ఎవరో పరుగుదీశారు.

అంతలోనే అనుకోనివిధంగా ఆయన పైకి లేచారు!

'నాకేం భూతం, గాలి, దెయ్యం సోకలేదు. మీరు వెళ్ళండయ్యా!' అని విసుక్కున్నాడు. సాధారణంగా ఎంతో నెమ్మదిగా, వేర్పరితనంగా మాట్లాడే మనిషి, ఆ విధంగా చీదరించుకొనేసరికి, 'నిజంగా యిది భూతలక్షణమే' నన్నాడు ఒక నడికారాయన.

'మీకేనయ్యా చెప్పేది. నాకేమీ జబ్బులేదు. మీరు తప్పించి, నన్నేమీ భూతాలు, దెయ్యాలు పట్టలేదు. కాసేపు ప్రశాంతంగా ఉండనీయండి. మీరు వెళ్ళండి బాబూ!' అని చేయెత్తి దండం పెట్టాడు ఆ చేయెత్తు మనిషి! 'ఇది మరీ బాగుందే వరుస' అని గొణుక్కుంటూ ఒక్కొక్కరుగ వీధిని బడ్డారు.

ఆయన విసుగ్గా యింట్లో అడుగుపెట్టారు. విసుగ్గానే నాలుగు ముంతలు నీళ్ళు పైన జల్లుకొన్నారు. అంతకంటే విసుగ్గానే నాలుగు మెతుకులు ఎంగిలిపడ్డారు. అంతే! ఆ రోజునుండి అదే వరుస. తింటే తింటారు లేదా లేదు. ఇష్టముంటే పొలమువైపు పోతారు. లేవా లేదు. ఎవరేమి అడిగినా, మరేమి మాట్లాడినా, మౌనమే సమాధానం. లోపం యెంచలేని తన ప్రయత్నంలో కూడ గంటలు, దినములు, నెలలు గడచిపోయాయి. వచ్చిన భూతవైద్యులు, యిచ్చిన మందులు ఫలితాన్ని ప్రకటింపలేక తన బ్రదుకునకే పరీక్షపెట్టాయి. ఆ పరీక్షకు తట్టుకొని నిలబడడమే దుర్భరమైపోయింది.

రోజులు దొర్లిపోతున్నాయి. వండినకూడులాగ ఆయన ఆరోగ్యంకూడ క్షీణదశ పట్టింది. రాత్రి పూట ప్రశాంతంగా ఆయన పడుకొనివున్న సమయాన అతనిదగ్గర జేరడానికి ఒకటిరెండుసార్లు ప్రయత్నించింది. దాంతో ఆ రాత్రి ఆయన మళ్లీ యెప్పుడు వస్తారో యేమో? స్నానానికి నీరు, అన్నపానాదులు సిద్ధంగా అమర్చి తాను యెదురుచూస్తూ కూర్చోవలసిందే! ఆయన యెప్పుడైనా రావచ్చు. వచ్చి అంత యెంగిలిపడితే పడవచ్చు; లేదా, ఆలాగే పడి నిద్రపోవచ్చు. అయినా తానేమీ పలుకడానికి లేదు. జీవిత భాగస్వామినిగా తన హక్కు రద్దయిపోయింది. ఆలోచిస్తే ఆడదానికి యింతకుమించిన శిక్ష ఉండదేమో! ఇది తలచుకొన్నప్పుడంతా తన గుండె చెఱువయేది. ఆ గుండెభారంలో నిద్ర దూరమయ్యేది. అలా యెన్నోరాత్రులు గడచిపోయాయి, తాను మేడమీద నిలబడి లోకాన్ని చూస్తూ ఉండగానే!—లోకం!—అనుకొంటూ ఉంటుంది తన ఆస్తిపాస్తులకు అంతస్థు గట్టి, తనది అందాలకాపురమని. కానీ వారికేమీ తెలియదు. దూరంనుండి చూస్తే నునుపుదేరినకొండలు, ఆకాశం ఒక్కటై

పోయి, ఓ అర్ధవృత్తాకారాన్ని గీచినట్లు తోస్తుంది. కానీ ఎక్కడి కొండలు?...ఎక్కడి ఆకాశం?...తన బ్రదుకుకూడ అలాగే తయారయింది. అయినా ఆ బ్రదుకును అలాగే నెట్టుకొస్తూ ఉంది, 'ఏనాడైనా గట్టుచేరలేకపోతామా!' అన్న విశ్వాసంతో. కానీ ఆ విశ్వాసం ఆ నాటితో.........

'అదుగో! ఆయన కన్నులు తెఱిచారు' అన్నా రెవరో!

అందరు మంచం చుట్టు గుమిగూడితే అందరి కంటే ముందు తాను ఆయన తలదగ్గర నిలబడింది. ఎన్నడులేనిది ఆయన కండ్లు రెండు నిండుగా ఉన్నాయి. ప్రయత్న పూర్వకంగ తలదిండువైపు చూపులుంచి, చేతిని ఆ వైపు త్రిప్పబోయారు. అది గమనించిన తాను దిండుక్రింద వెదకింది. అక్కడ ఓ పొడుగాటి కవరు చేతికి దొరికితే, తాను తీసుకొనింది. ఆయన మెల్లగా ఆ కవరును అందుకొన్నారు. ఒకసారి తన వైపు...ఒకసారి మంచం కాలికి తల ఆనించి యేడుస్తున్న రంగనివైపు ఎంతో ప్రయాసతో చూపులు త్రిప్పారు. ఆయన భావము, బాధ యెవ్వరికీ అర్థం కాకుండా బొమ్మల్లాగ నిలబడి ఉంటే, ఆయన ఆ కవరును రంగడి చేతిలో పెట్టారు.

'లక్ష్మమ్మ అదృష్టం! గండం గడచి పోయిందని' కొందరంటే, 'అది గాదయ్యా, యిది చావు తెలివని' కొందరన్నారు. ఏది యేమైనా భూత వైద్యుని చేతిలోని వేపమండ మరింత వేగాన్ని పుంజుకొంటే, ఆ గాలి ధాటికి తట్టుకోలేక అక్కడి దీపం 'గుటుక్కు' మనింది.

అందరూ ఒక్కసారి గొల్లుమన్నారు!......

'చూడమ్మా! పోయిన వాళ్ళతో కలిసి మనం పోలేం. అంతా ఋణం. ఆ ఋణం తీరిపోతే యెవరి కెవరు? ఎవరిదోవ వాళ్ళదే తల్లీ! దిగులుపడి కూర్చుని సాధించగలిగిందిమాత్రం యేముంది?'

కర్మక్రియలన్నీ జరిగిపోయిన తరువాత వూరు వెళ్ళుతున్న తండ్రి నోటినుండి వెలువడిన అనునయ వాక్యాలు. తననుండి సమాధానం లేకపోయేసరికి మళ్ళీ ఆయన ఆరంభించారు.

'అమ్మడూ, అల్లుడి చేసిన పని నాకేమీ అర్థం కాలేదు. అసలు ఆ విధంగా చేయవలసిన అవసరం యేమి గలిగిందో యెంత ఆలోచించినా బుఱ్ఱకందడం లేదు.'

'మీకేగాదు నాన్నా, నాకు కూడ అర్థం కావడం లేదు ఆయన యెందుకీ విధంగా చేసిపోయారో!' ఏదో మంచి సమాధానం చూపగలిగింది కానీ, కన్న కడుపుకే కడుపుచింపి చూపలేకపోయింది తాను.

'అదేనమ్మా నేనూ అనేది! లోకంలో లేని తీరుగా చేసిపోయాడు. బ్రతికినంత బ్రదుకు బ్రతికి కడకు సేద్యగాని చేతుల్లో నీ బ్రదుకు పెడతాడని కలలో గూడ తలంచలేదు. నా మాట వినుతల్లీ! రంగడు మంచివాడే కావచ్చు. కానీ డబ్బు!—దాని గాలి సోకకుండానే ఉండాలి. ఆరంభమైతే యిక దానికి అంతం లేదు. దయ, ధర్మము, నీతి, నియమము అన్నీ ఆ డబ్బుముందు తల వొగ్గవలసిందే!'

'అయితే నన్నేం చేయమంటారు నాన్నా!'

'నువ్వేమీ చేయవలసిన పనిలేదమ్మా! 'ఊఁ!' అను. మూడు కోర్టుల కెక్కించి మూడు చెరువుల నీళ్ళు తాగిస్తాను. నాకు తెలియని చట్టమేముంది? వీడి పేరుతో వీలునామావుంటే సరిపోతుందా?'

డబ్బు మహిమ...రంగడి ప్రవర్తనలో మార్పు... కోర్టులు కచ్చేరీలు...ఊహా మాటలు మెదడును స్పృశించకముందే అంతరాత్మ మేలుకొనింది.

'నువ్వనుకొన్నావు చేసినతప్పు యెవరికంట పడలేదని, కానీ ఆయన కంటబడింది!'

'నిజమా ?'

'అవును అందుకే ఆ మనోవేదనతోనే ఆయన కుళ్ళికుళ్ళి కన్ను మూశారు.'

'నేనేమీ కంటికావరంతో తప్పుచేయలేదు. కడుపుతీపి నన్ను ప్రోత్సహించింది. ఆయన దృష్టిలో అది తప్పుగా తోస్తే నన్ను దండించవచ్చుగా!'

'ఆయన దృష్టికేగాదు—హైందవ సంప్రదాయానికి, సాంఘిక నియమానికి నీ ప్రవర్తన

గొడ్డలిపెట్టు. ఆయన మహోత్తముడు. దూరదృష్టి కలవాడు. ఇంతకాలము అతనితో కాపురంచేసి ఆమాత్రం గ్రహించలేకపోయావా నీవు? నిన్ను కించపరచి తాను కించపడదలచుకోలేదు కాబట్టే కిక్కురుమనకుండా ఆ బాధను భరించారు. అయినా, ఆయన నిన్ను దండించలేదని భావిస్తున్నావా?'

'అవును మరి!'

'హ్హహ్హహ్హ! పిచ్చిదానా! ఈ ఆస్తిపాస్తులను రంగడిచేతుల్లో పెట్టడములోని ఆంతర్యమేమను కొన్నావ్? ఈ సంపద తనది కావడంతో వాడి కళ్ళు నెత్తికెక్కుతాయి. అప్పుడు యెంత ప్రయత్నించినా వాడి కళ్ళల్లో నీవు పడవు. వాడి పెళ్ళాం నిన్ను కుక్కకన్నా హీనంగా చూస్తుంది ఆ వాతావరణంలో యిక నువ్వుండలేవు. కడుపు చేతబట్టుకొని బయటపడితే అప్పుడు తెలుస్తుంది కడుపుతీపి!'

'ఆఁ! యిదా ఆయన ఉద్దేశ్యం! అయితే మరో జన్మ, యమలోకంలాంటి మరో లోకం ఉన్నాయో లేవో నాకు తెలియదు. నా తప్పుకు ప్రాయశ్చిత్తం ఈ జన్మలో జరిగితీరవలసిందే!'

'ఏమిటమ్మా ఆలోచిస్తున్నావ్?' — తండ్రి హెచ్చరింపుతో అంతరాత్మ అదరిపడి ఆగిపోయింది. సమాధానం చెప్పవలసిన బాధ్యత తనమీద పడింది.

'నాన్నా! నా చేతుల్లోకంటే రంగడి చేతుల్లోనే ఆస్తిపాస్తులు భద్రంగా ఉండగలవని ఆయన అభిప్రాయమైతే అలాగే జరుగనీ! బ్రదికినకాలంలో కూడ ఆయన ఆత్మకు శాంతి కరువైపోయింది. ఇకమీదటగూడ ఆయన ఆత్మను బాధపెట్టలేను. మీతో సహకరించి ఒకవేళ రంగడి ప్రవర్తనలో మార్పులంటూ జరిగితే అది నా మేలుకొరకే!'

'బ్రదుకు ఉపన్యాస వేదికగాదు తల్లీ! నీతి నియమాలు వల్లించడానికి. బాగా ఆలోచించు. కడుపుతీపి చెడ్డదికాబట్టి యింతగా చెబుతున్నాను. వెన్నమీద గువ్వలా పెరిగిన బిడ్డవు. ఈ బాధలకు తట్టుకోలేక......'

'నాన్నా! అంత సులభంగా చస్తే, ఈ జన్మకు విముక్తిలేదు. బడిలేని మారుమూలపల్లెలో కన్నతండ్రి బాధ్యతలేగాక, బడిపంతుల బాధ్యతను గూడ నెత్తిన బెట్టుకొన్నారు కాబట్టే, ఈ జన్మకు అక్షరజ్ఞానము లభించింది. అప్పుడు నేర్పారు వాక్యమంటే అర్థం. అప్పుడు అర్థం వాక్యానికే పరిమితమనుకొన్నాను. కానీ యిప్పుడు గ్రహిస్తున్నాను. అది జీవితానికీ అర్థమని!'

తన ధోరణి అర్థంకాకుండా తండ్రి నివ్వెరపడి నిలబడిపోతే, తానే పూర్తి చేసింది. తాను 'కర్త' అయి, చేసినపని 'కర్మ' అయితే, జరుగనున్న ఫలితం 'క్రియ' అని! తన మాటలు రుచించకపోగా, తండ్రి ఆగ్రహంతో అంతా గ్రహచారంమీదకు నెట్టి వెళ్ళిపోయాడు!

అంతే! ఆ తరువాత ఆయన మాటలు నిజం కావడానికి యెంతో కాలం పట్టలేదు. నెలలు తిరుగకముందే రంగడు ఆ యింటి యజమాని! ఆయనగారి సతీమణి సర్వాధికారిణి!! ఇక తన పాత్ర యిత్తడి రాగి పాత్రల పరిచయానికి దిగేటట్లు తోచింది ఆ సాధింపులు, చాటుపోటు మాటలు వినేసరికి! అంతే! కాసంత నీడకు మకాం ఊరికి ఉత్తరాన పూరిగుడిసెకు మార్చబడితే, జానెడు పొట్టకోసం గంప నెత్తికెక్కింది!......

* * *

ఆమె నడుస్తూనే ఉంది!

ఆలోచనలలో దోవ జరిగిన సంగతి తెలియనే లేదు. ఎప్పుడో తన పూరిగుడిసెలో అడుగుబెట్టింది! ఉసూరుమంటూ నెత్తిగంప నేలకు దించింది. గత స్మృతులలో మనసు వికల్పమైపోతే, అక్కడే–ఆ గంప ప్రక్కన్నే నేలకు వాలిపోయింది, ఇంతవరకు నెత్తికి చుట్టు అయిన పైటచెరగు నేలమీద పరుపు కాగా. అలా యెంతో సేపు గడువలేదు. ఆ బలహీనత ఆమెలో యెంతో సేపు నిలువలేదు. కర్తవ్యం మళ్ళీ ముందుకు లాగుతూవుంటే, ఆమె పైకి లేచింది, ఎంత ప్రయత్నించినా ఆలోచనలు ముసురుకొంటూనే ఉన్నాయి, ఉట్టిమీద కూటినీళ్ళ చట్టిని ఎఱ్ఱచీమలు ముసురుకొన్నట్లు. గంపలోని సంచినితీసి ముందర వేసుకొనింది. అది పాతగుడ్డలతో కుట్టిన నాలు

గైదు పొరలుగల సంచి. పల్లెటూళ్ళల్లో తిరుగుతూ ఆకువక్క అమ్ముకొనేటప్పుడు ఒకా విడ వడ్లు పెడితే, మరొక మగువ రాగులు పెడుతుంది. ఒక్కొక్క పొరలో ఒక్కొక్క రకం గింజల్ని పోసుకొంటుంది. ఆ విధంగా పోసుకొనేటప్పుడు యెంత జాగ్రతపడినా ఒక పొరలో గింజలు మరొక పొరలో పడకమానవు. ఇంటికి వచ్చిన తరువాత నెమ్మదిగా కూర్చుని ఆ గింజలను వేర్పరచుకొని కుండల్లో భద్రపరుచుకొంటుంది. ఆ రోజు ఒక్కొక్క పొరవే ఖాళీ చేస్తుంటే, రాగులు పోసిన పొరలో కాసిని వడ్లు కనుపించాయి. వాటిని ఆమె క్రిందపోసింది. పైట చెరగును చుట్టగాచుట్టి పిడికెడు నిండికి పట్టుకొనింది. ఆ ధాన్యంమీద ఆ చుట్టను అలా వత్తి, పైకిలేపితే వడ్లుమాత్రం ఆ చుట్టకంటుకొంటాయి. అటుపై ఆ చుట్టను అవతలికితీసి అలా తట్టితే వడ్లగింజలన్నీ వేరుగా రాలుతాయి. ఆమె ఆ గింజలను వేరుచేస్తూ ఉంది—కాదు—కర్మ సిద్ధాంతములో పాప పుణ్యాలనే వేరు చేస్తూ ఉంది—వాటిని కన్నీళ్ల ప్రకాళనం చేస్తూ ఉంటే!

వెత్తిమీది రావిఆకుమోపు క్రుంగదీస్తుంటే మేక ముందుకు లాగుతూంటే, భుజంమీద దోటి నడకతో పోటీ పడుతూంటే, అడుగు ముందుకు వేయలేక అవస్థపడుతున్న రాముడు కంటబడ్డాడు. సాధారణంగా రోజూ అయితే, ఎక్కడిపని అక్కడ వదలిపెట్టి, ఒక్క ముంపులో వెళ్లి మోపు దించుకొని, మేకనుదీసి గుంజకుకట్టి గంపలో మిగిలిన కాసిని గుగ్గిళ్లలేదా, రెండు వడలు వాడి చేతులో పెట్టి, ఎంతో ఆప్యాయంగా ఎదకు హత్తుకొని 'ఏనాటికైనా నా బిడ్డకు మంచికాలం రాకపోదులే!' అని సంతృప్తిపడేది. కానీ ఆ రోజు ఆమె మనస్సులో మనస్సులేదు. మమకారం నశించిపోయింది. కాగా మనిషి కదలలేకపోతే, 'అమ్మా! అని పిలిపించుకోవాలన్న ఆశతో తాను రాముణ్ని కనుక్కొన్నా, రాముడు ఆయన బిడ్డగాదు. ఆయన బిడ్డయితే ఆయనలాగానే బ్రదికేవాడు. వాడు రంగడి బిడ్డ. అందుకే రంగడిలాగే బ్రతుకుతున్నాడు'అన్న మనసులోని భావం మాటల రూపాన్ని సంతరించుకోలేక మధనపడిపోయింది.